

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

פרשת עקב: האכלת בעלי-חיים

מעשה שהיה באדם שיש לו בחצרו אפרוחים ותרנגולות, אותם הוא מאכיל ומשקה. והנה, הגיעה החופשה המשפחתית, ובני הבית תכננו להיעדר מהבית ליומיים. בעל-הבית הכין כמות של אוכל מספיקה ליומיים עבור בעלי-החיים. לאחר יומיים, החליטו בני המשפחה להאריך את החופשה לעוד מספר ימים, אך האוכל לבעלי-החיים נגמר. האם הם צריכים לחזור כדי להאכיל את בעלי-החיים? בפרשת השבוע נאמר: "וַנִּתְּנִי עֵשָׂב בְּשֶׂדֶךָ לְבִהֶמְתְּךָ וְאֶכְלֶתָ וְשָׂבַעְתָּ"¹, פסוק ממנו למדו חז"ל שאסור לאדם לאכול קודם שיתן אוכל לבעלי-החיים שלו:

אסור לאדם שיאכל קודם שיתן מאכל לבהמתו, שנאמר, ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת ושבעת.²

בהמשך מובאים דברי רב ששת, שמותר לאדם לדבר בין נטילת ידיים לאכילת הלחם ולומר 'תנו אוכל לבעלי-החיים' ואין בכך הפסק בין הנטילה לאכילה, משום שאמירה זו היא צורך האכילה שלו עצמו ולכן דיבור זה אינו הפסק בין הנטילה לאכילה.

טעמי החיוב

טעמים שונים נאמרו לחיוב זה להאכיל את בעלי-החיים שלו לפני שהוא אוכל - בספר חרדים³ מסופר שאדם אחד נכנס לאר"י הקדוש שאמר לו שעל מצחו יש עוון צער בעלי-חיים, משום שהוא אינו מקדים להאכיל את התרנגולים שלו לפני אכילתו, ובכך הוא עובר על איסור צער בעלי-חיים. לאור זאת כתב הרב יעקב עמדין,⁴ שחובה להקדים האכלת בעלי-חיים שאין להם אפשרות למצוא מזון ללא שהאדם יאכיל אותם ובכך נגרם להם צער, אך בעלי חיים שיכולים למצוא מזון לבד כמו כלב וחתול אין חובה להקדים את האכלתם לאכילת האדם. לפי דבריו ניתן להבין את עונשו של נח שהוכה ע"י האריה,⁵ למרות שהאריה הוא חיה שיכולה לדאוג לעצמה, אך כיון שכעת בתיבה הוא תלוי בנח, אז כל איחור בהאכלתו הוא צער בעלי-חיים.⁶

טעם נוסף לחובת האכלת בעלי-חיים לפני אכילת האדם הביא הרב אפרים זלמן מרגליות.⁷ לדבריו, לעיתים אין האדם זכאי שהקב"ה יספק לו אוכל, אלא הוא ניזון בזכות בעל-החיים אותם חייב הקב"ה להאכיל. לפיכך על האדם להקדים את האכלת בעלי-החיים שלו לאכילתו.

¹ דברים (יא, טו).

² ברכות (מ ע"א).

³ חרדים (מצוות עשה פרק ד).

⁴ שו"ת שאילת יעבץ (ח"א סימן יז).

⁵ רש"י (בראשית ז, כג).

⁶ אשל אברהם (או"ח סימן קסז ד"ה מאכל בהמה).

⁷ יד אפרים (או"ח סימן קסז סעיף ו).

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

רעיון זה מובא במדרש⁸, כאשר אלכסנדר מוקדון הגיע לממלכת קציה שהייתה מעבר להרי החושך, ואמר להם: "לא בזכותכם יורד הגשם, ולא בזכותם זורחת השמש. אין אתם ראויים לכל זה, אלא בזכות הבהמה", שכן נאמר בפסוק: "אדם ובהמה תושיע ה', האדם נושע אף הוא בזכות הבהמה". לפי הסבר זה, כאשר האדם זכאי מאת הקב"ה לאוכל בדרך נס, הוא לא צריך להקדים את האכלת בעלי-החיים, כפי שאירע בנס הוצאת המים מן הסלע שהקדימו את האדם לבהמה: "והשקית את העדה ואת בעיִרם"⁹.

וכן הקדימה התורה את אכילת האדם לבהמה בשנת שמיטה: "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה... ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכל"¹⁰, משום שהתבואה בשמיטה מגיעה ע"י נס, שנאמר: "וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית ועשית את התבואה לשלש השנים"¹¹. טעם נוסף לחובת האכלת בעלי-חיים לפני אכילת האדם, כתב האלשיך¹² שיש להעלות את ארבעת הדרגות בבריאה (דומם, צומח, חי, מדבר) בצורה הדרגתית להשלמת הבריאה. לכן יש להאכיל קודם את בעלי-החיים בצומח ואח"כ יאכל האדם בשר מבעל-חיים.

לאור דבריו מובן שבמבול קדמה אכילת האדם לאכילת בעלי-החיים, "והיה לך ולחם לאכלה"¹³, משום שבאותו הזמן נאסר לנח לאכול בשר וממילא אין צורך בהעלאת הבריאה בהדרגתיות¹⁴.

אכילה או טעימה?

לאחר שלמדנו על טעמי האיסור, עלינו להבין מה נאסר לאדם - האם נאסר לו לאכול סעודה לפני האכלת בעלי-החיים, אבל טעימה בלבד מותר לו להקדים. או שמא אסור לו אף לטעום קודם שיתן אוכל לבעלי-החיים שלו? בגמרא בברכות מובא: "אסור לאדם שיאכל קודם שיתן מאכל לבהמתו, שנאמר ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת ושבעת"². מדברים אלו נשמע שהאיסור הוא לאכול ולשבוע לפני האכלת בעלי-החיים, אבל אין איסור לטעום טעימה קלה לפני האכלתם¹⁵. לעומת זאת בגמרא בגיטין הלשון היא שנאסרה אף טעימה בלבד: "אסור לו לאדם שיטעום כלום עד שיתן מאכל לבהמתו"¹⁶, לשון המורה שהאיסור הוא גם בטעימה בלבד¹⁷.

⁸ מדרש (בראשית רבה, פרשת נח פרשה לג).

⁹ במדבר (כ, ח).

¹⁰ ויקרא (כה, ו-ז).

¹¹ ויקרא (כה, כא); אור החיים (שם).

¹² אלשיך (פרשת אחרי מות ד"ה ולמה שענין).

¹³ בראשית (ו, כא).

¹⁴ גן רוה (פרשת נח ט ע"א). ראו גם בדבריו גן רוה (פרשת בהר, קח ע"ב דברי חנוך אות א) שהסביר כך את הקדמת אכילת האדם בשמיטה, אז המזון הוא בדרך נס ואין צורך בהעלאת הבריאה להשלמתה.

¹⁵ ט"ז (אוי"ח סימן קסז ס"ק ז); שולחן ערוך הרב (אוי"ח סימן קסז סעיף ט). ביחס לדברי הגמרא בגיטין שם האיסור הוא לטעום, ראו: באר היטב (אוי"ח סימן קסז ס"ק ט); ברכי יוסף (אוי"ח סימן קסז אות ה).

¹⁶ גיטין (סב ע"א).

¹⁷ רי"ף (ברכות כח ע"א מדפי הרי"ף); רא"ש (ברכות פ"ו סימן כב); חיי אדם (ח"א כלל מה סעיף א); משנה ברורה (סימן קסז ס"ק מ).

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

לדעת הרב חזקיהו מדיני,¹⁸ מחלוקת זו תלויה בתוקף האיסור לאכול לפני האכלת בעל-החיים שלו.¹⁹ לדבריו, האיסור לאכול לפני בעלי-החיים הוא איסור מן התורה, "שנאמר ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת ושבעת", ומדובר על אכילה שיש בה שביעה. אבל חכמים אסרו גם טעימה בלבד ממידת חסידות כדי לקנות את מידת הרחמנות על בריותיו של הקב"ה. לאור דבריו ניתן להסביר את דברי הרמב"ם שכתב:

מידת חסידות ודרכי חכמה שיהיה אדם רחמן... חכמים הראשונים היו... מקדימין מזון הבהמות... לסעודת עצמן.²⁰

וקשה, הרי בגמרא נאמרה לשון איסור והובא פסוק מהתורה, ואילו הרמב"ם לא הזכיר את הפסוק ולדבריו מדובר על מידת חסידות בלבד?²¹ אלא שיש להבחין בין האיסור מהתורה, בו נאסר לאדם לאכול סעודה שיש בה שביעה לפני האכלת בעלי-החיים שלו, לבין מידת חסידות שאסור אף לטעום לפני כן, כדי לקנות מידת הרחמנות.

אכילה או שתייה?

עד עתה התייחסנו לכך שיש להקדים להאכיל את בעלי-החיים, אבל האם יש צורך להקדים גם את השקאתם, או שמא מותר לאדם לשתות לפני שהוא משקה את בעלי-החיים שלו? בדברי חז"ל נאמר 'אסור לאדם שיאכל', משמע שהאיסור הוא לאכול לפני האכלת בעלי-החיים שלו, אבל מותר לאדם לשתות לפני שהוא נותן מים לבעלי-החיים שלו. בספר חסידים²² הובאה לכך ראייה מרבקה שהקדימה להשקות את העבד לפני הבהמות: "שְׁתֵּה וְגַם גִּמְלִיךָ אֶשְׁקֶה".²³ את הטעם להבחנה בין אכילה לשתיה, ביאר הרב אפרים זלמן מרגליות,⁷ שלפי דבריו שיש להקדים האכלת בעלי-חיים משום שבזכותם ניזון האדם, זה דווקא במאכלים שבאים לעולם בזכות בעלי-החיים, אבל מי-שתייה אינם באים בזכות בעלי-החיים ולכן אין כל צורך להקדים את השקאתם לשתית האדם. ביאור נוסף כתב הרב צבי פסח פראנק,²⁴ שאין חשש שמא האדם יישכח לתת מים לבעלי-החיים שלו, כי השתייה לא אורכת זמן רב כמו אכילה. זאת ועוד, צערו של האדם גדול אם הוא לא שותה, ולכן עליו להקדים לשתות. לפי זה שיכול אדם לשתות לפני בעלי-החיים שלו, אז אם אמר 'תנו מים לבעלי-החיים' בין נטילת ידיים לאכילת הלחם, הוא צריך לחזור וליטול ידיים, משום שאין בכך כל צורך, כי מותר להקדים שתיית האדם להשקאת בעלי-החיים ואין בכך צורך האכילה.²⁵

¹⁸ שדי חמד (מערכת האלף אות ק).

¹⁹ יש הסוברים שהאיסור הוא מהתורה, ראו: שו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס פראג, סימן שב - הובאו דבריו במגן אברהם, או"ח סימן רעא ס"ק יב); חרדים (מצוות עשה פרק ד). ויש הסוברים שהאיסור מדברי חכמים, ראו: ביאור הלכה (סימן קסז ד"ה ומ"מ).

²⁰ רמב"ם (ה' עבדים פ"ט ה"ח).

²¹ אבן האזל (ה' עבדים פ"ט ה"ח).

²² ספר חסידים (סימן תקלא); משנה ברורה (סימן קסז ס"ק מ).

²³ בראשית (כד, מו).

²⁴ שו"ת הר צבי (או"ח ח"א סימן צ).

²⁵ מחצית השקל (או"ח סימן קסז ס"ק יח).

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

אולם, הרב אברהם בנימין סופר²⁶ טען שיש חובה להקדים גם את השקאת בעלי-החיים לשתיית האדם, שכן "מצד השכל אין חילוק בין אכילה לשתייה". את הראיה מרבקה שהקדימה את שתיית העבד להשקאת הגמלים, הוא מסביר שהחובה להקדים ולתת אוכל ושתייה היא דווקא לבעלי-החיים השייכים לו, כפי שכתוב בגמרא 'אסור לו לאדם'²⁷ היינו לבעלי-החיים השייכים לו לאדם.²⁸ ולכן הקדימה רבקה את שתיית העבד לשתיית בעלי-החיים שלא היו שייכים לה.²⁹

נחזור למקרה בו פתחנו, אדם נסע לחופשה שהתארכה וכעת בעלי-החיים שלו ללא מזון, האם הוא צריך לחזור כדי להאכיל אותם? בגמרא³⁰ מסופר על גניבא שלא היה בביתו ולא אכל משום שעדיין לא האכיל את בעלי-החיים שלו. מכאן הוכיח הרב יעקב עמדין⁴ שהאיסור לאכול לפני האכלת בעלי-החיים שלו הוא גם במקרה שהאדם לא נמצא בבית שלו. אך מכל-מקום הוא לא חייב להאכיל אותם בעצמו, אלא הוא יכול לבקש מהשכנים שלו שיאכילו את בעלי-החיים השייכים לו.²⁹ אך אם הוא לא מצא מי שיאכיל את בעלי-החיים, כתב הרב יוסף שלום אלישיב: "כל עוד שהבעל-חי במרחק כזה שהאדם לא מרגיש מטרד והכבדה להגיע אליו חייב ליתן לו מאכלו קודם אכילתו. אבל כשהוא במרחק רב שקשה לו להגיע אליו, או בגלל ההוצאה הכספית או בגלל הטרחה, פטור".³⁰

²⁶ שו"ת כתב סופר (או"ח סימן לב).

²⁷ יש להעיר מהמקור בברכות (מ ע"א) שם לא נאמרה המילה 'לו'.

²⁸ כעין זה, ראו: שו"ת פסקי תשובה (סימן שמח אות ו) בשם האדמו"ר מגור. לביאור שונה במעשה רבקה, ראו: אור החיים (בראשית כד, יט) שלדבריו במקום צער גדול וסכנת נפשות מותר להקדים את האדם.

²⁹ יד אפרים (או"ח סימן קסז סעיף ו); כף החיים (או"ח סימן קסז אות נב).

³⁰ בתוך: מלכים אמניך (פ"י עמוד רס); חשוקי חמד (ברכות מ ע"א).